

творчим та позитивним. Плануючи черговий контрольний захід для студентів-екологів 4-го курс згадала про досвід вчителів НВК ДАЛ №15 @Ірина Андрушко та @Ірина Синишина – Колективна творча справа за принципом «Навчився сам – навчи молодшого». Виникла ідея спланувати творчо-аналітичну роботу для студентів, що основана саме на цьому принципі. Екологи повинні уміти займатись екологічною просвітницькою діяльністю серед населення, інформація повинна бути зрозуміла школяреві, дорослій людині без екологічної освіти, літнім людям. Тому, завдання направлене на створення презентації за певною темою для виконання просвітницької діяльності широкого кола населення. Так виникла збірка презентацій «Від студентів для школярів», яка буде використана під час опанування дисципліни «Уроки з охорони довкілля» для учнів 5-Б та 5-В класів. Також презентації можуть переглянути всі бажаючі за посиланням <https://sites.google.com/view/vasylenkoia...> Сподіваюсь, вони будуть цікаві та корисні кожному».

Висновки. Отже, творча робота студентів-екологів «Від студентів для школярів» була позитивно сприйнята виконавцями, так як значно відрізнялась від традиційних контрольних заходів та мала практичне застосування. У завершених карантину презентації будуть детально обговорені під час аудиторних занять з учнями 5-х класів при вивченні дисципліни «Уроки з охорони довкілля».

Список літератури:

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» // Ліга Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI00101V.html

2. Дистанційне навчання як самостійний елемент сучасної підготовки студентів // Навчальні матеріали онлайн. URL: https://pidruchniki.com/88922/pedagogika/distsantsiynе_navchannya_samostiyniy_element_suchasnoyi_pidgotovki_studentiv

3. Актуальні проблеми сталого розвитку. Енерго- та ресурсозбереження: монографія / І.А. Василенко, Л.П. Ніколасенко, І.А. Андрушко, К.А. Брич, Т.І. Портна. Дніпро: Акцент ПП, 2020. 146 с.

4. Кафедра технології неорганічних речовин та екології // Державний вищий навчальний заклад «Український державний хіміко-технологічний університет». URL: <https://udhtu.edu.ua/ftk/tnr/kaftnrіe>

5. Шумілова А.В. Екологічна освіта. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна: серія «Екологія». 2015. вип. 13. С. 104–111.

Громко Тетяна Василівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

ТЕКСТ ЯК ДЖЕРЕЛО МОНОГОВІРКОВОГО ОПИСУ, ПРЕДСТАВЛЕНОГО В КУРСОВІЙ РОБОТІ З УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

Анотація: особливості курсової роботи у української діалектології полягають у збиранні матеріалу, його специфічній обробці і специфіці

укладання додатків. Діалектні тексти при описі моноговіркового мовлення, що є джерельною базою такого типу досліджень, допомагають фахівцям ліпше пізнати фонетичні, морфологічні, синтаксичні, лексичні особливості того чи іншого говіркового масиву. Подано вебліографії для вивчення української мови та її говорів та написання курсових робіт, а також окреслено способи укладання текстотеки говірки для створення належної емпіричної бази моноговіркового мовлення, поповнення корпусу текстів української діалектної мови. Автор підкреслює перспективність цього напрямку мовознавчого дослідження в плані опублікування текстів місцевого мовлення.

Ключові слова: українська діалектологія, діалектний текст, говірка, моноговірковий опис, курсова робота, діалектологічна фонетична транскрипція.

Учасник наукового проекту: Грабова Ольга Олександрівна, студентка 2 курсу факультету філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.

Актуальність дослідження. Як невід’ємна частина наукової діяльності студента вищого навчального закладу (згідно сучасних навчальних програм, це виконання й публічний захист кваліфікаційних робіт – курсова, бакалаврська, магістерська), курсова робота є першою з них творчою спробою самостійного наукового осмислення проблеми, одним із найважливіших станів у підготовці майбутнього фахівця, на якому формується наукове мислення, вміння та навички наукових досліджень. Курсова робота з української мови (зокрема, з української діалектології) формує вміння студента систематизувати знання з вивчених дисциплін, розвиває первинні навички самостійного осмислення проблеми, виявляє вміння студента збирати, систематизувати й аналізувати необхідний мовний матеріал, формулювати висновки і т. ін.

Водночас курсова робота після вивчення цілої низки навчальних дисциплін філологічного циклу, які закладають науково-теоретичний та методичний фундамент для виконання курсової роботи як різновиду науково-педагогічного дослідження, надає можливість викладачеві проконтролювати вміння студента правильно організувати дослідницьку роботу та оформити її результати. Успіх курсової роботи з української мови як належно організованої і відповідно оформленої праці свідчить про загальну підготовку студента-філолога, його ерудицію, вміння оригінально мислити і творчо працювати, виявляє здібності до наукових пошуків.

Виконання курсової роботи має сприяти закріпленню та подальшому розвитку умінь студентів як майбутніх фахівців застосовувати теоретичні знання при аналізі мовознавчих, методичних проблем, проводити наукові дослідження та використовувати дослідницькі методи у практичній роботі, передбачає формування таких компетентностей:

1) інтегральних (здатність розв’язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у галузі філологічної освіти або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів мовознавчої та літературознавчої, а також педагогічної наук і характеризується комплексністю та невизначеністю умов);

2) загальних (здатність усвідомлено засвоювати знання з дисциплін, передбачених навчальним планом – самостійно і під керівництвом викладача; здатність застосовувати отримані знання у практичній роботі; здатність проводити наукову діяльність у галузі філології та педагогіки; здатність до письмової й усної комунікації державною мовою; здатність володіти комп'ютером на рівні користувача, виявляти елементарні навички медіа грамотності; здатність проведення досліджень на відповідному рівні; здатність дотримуватись етичних принципів);

3) фахових (здатність володіти методологічними і теоретичними основами філологічних наук, методики навчання української мови, базовими знаннями з української мови, методики викладання української мови; здатність знаходити, використовувати навчальну й наукову інформацію, у тому числі й іншомовну, в галузі філології та методики викладання на паперових та електронних носіях; здатність розуміти живу народну мову, аналізувати представлені в ній діалектні явища тощо).

Курсова робота у українській діалектології (далі КРУД) має свої особливості написання. Вони стосуються і збирання матеріалу, і його специфічної обробки, і специфіки укладання додатків тощо. Такі дослідження особливо цінні й як наукові розвідки – перші кроки у бездонний світ живої народної мови, що, як правило, беруть початок з курсових описів, статей навіть прескриптивного характеру, а завершуються грандіозними проектами по детальному збиранню й вузькофаховому дослідженню діалектної мови.

Аналізування останніх публікацій. Питанням написання курсової роботи студентами факультетів філології присвячена значна кількість навчальних і методичних посібників [15; 13; 11; 10; 8] та ін.). Будучи методично виваженими в рамках часу їх укладання, вони є серйозним підґрунтям для добирання молодими дослідниками літератури [9; 1; 5], для збирання діалектних матеріалів та оформлення матеріалів [6; 7], для укомплектування додатків [2] тощо. У плані написання КРУД особливо важливими є роботи Р. С. Омельковець «Діалектна лексика Західного Полісся» (Луцьк, 2017) [11], І. Д. Скорук «Курсова та дипломна роботи з ономастики» (Луцьк, 2017) [13], які детально подають тематику, завдання курсової роботи та загальні вимоги до неї, зразки програм-питальників, рекомендації щодо фіксації матеріалу, зразок оформлення титульної сторінки, зразок плану, зразок оформлення бібліографії.

Новизна. Проте у жодній зі згаданих публікацій немає розділу, параграфу чи навіть правила, присвяченого специфіці збирання й укладання текстів говірок як джерела курсової роботи. Актуальний у наш час текстоцентричний підхід до вивчення говірок, діалектів української мови, підтримуваний Інститутом української мови НАН України, зокрема професором П. Ю. Гриценком, апробований численними зібраннями текстів українських говірок (див. їх перелік далі), українськими науковими студіями текстів [2; 3; 4; 14] тощо, на жаль, досі не має лінгводидактичної підтримки у розглядуваному нами напрямку.

Тому новизна нашого дослідження полягає в описі моноговіркового мовлення, репрезентованого українськими діалектними текстами, а також в укладанні діалектних текстів як джерельної бази, що є обов'язковим елементом

лінгвістичної роботи, засвідчує основні джерела отримання наукової та практичної інформації, зокрема, у дескрипції говірки при написанні КРУД.

Викладення основного матеріалу. На сучасному етапі підготовка учителя-філолога пов'язана з упровадженням нової методики вивчення української мови, що повинно сприяти формуванню високої загальномовної ерудиції, умінню осмислювати проблеми україністики як цілісної системи наукових знань. У цьому контексті важливе значення має опрацювання різних питань, пов'язаних із розвитком і функціонуванням діалектної мови. Тому формування високої кваліфікації вчителя-філолога має супроводжуватися різноманітними формами роботи з мовним матеріалом говірок, детальним аналізом сучасного стану живого діалектного мовлення, ареальною класифікацією, спостереженням інтерференції між спорідненими діалектами, оцінкою впливу літературного мовлення на діалектне, виявленням характеру міждіалектних контактів, виокремленням загальномовного, міждіалектного від вузьколокального [6, с.30].

Опрацювання особливостей діалектної мови розвиває навички теоретичного осмислення різноманітних мовних явищ. Діалектні дані відомих студентам говірок допомагають з'ясувати тенденції формування загальнонародної мови, зрозуміти і пояснити процеси, які відбуваються у фонетичній системі, граматичній будові й лексичному складі сучасної української мови.

Система рідної говірки у зіставленні з літературною мовою дає ключ до розуміння в цілому процесу розвитку мови у просторі і часі на прикладі засвоєних лінгвокультурних стереотипів. Використовуючи діалектизми, лише замінюючи говіркові слова їхніми літературними відповідниками, учителі намагаються уникнути необхідних пояснень. Це спричинено слабкими теоретичними знаннями з діалектології та історії мови, невмінням застосувати їх у роботі над мовним матеріалом певної говірки.

Потреба вивчення фактів локальних, знайомих студентам, говірок на кожному лекційному і практичному занятті у вузі очевидна. Щодо КРУД, то написання їх узгоджується з планами роботи кафедри української мови. Це можуть бути аналіз рефлексів праслов'янських фонем у говірці рідного села, спостереження за структурою окремих тематичних груп лексики, порівняння словотвірних моделей і морфемної будови слів, їхнього семантичного наповнення, аналіз шляху виникнення діалектних граматичних форм тощо [6, с.32].

На наш погляд особливої уваги заслуговують КРУД, які базуються на фактичному матеріалі, зібраному в текстовій формі. Адже об'єктом їх уваги є жива народна мова з усіма її діалектними особливостями на різних мовних рівнях. Діалектні дані відомих студентам говірок допомагають з'ясувати тенденції формування загальнонародної мови, зрозуміти і пояснити діалектологічні процеси. Опрацювання особливостей діалектної мови розвиває навички теоретичного осмислення різноманітних мовних явищ.

Услід за сучасними науковцями-діалектологами студенти також обирають предметом свого дослідження текст як закрити систему складної внутрішньої організації, усі елементи якої тісно пов'язані між собою. Адже навіть спеціальні

програми для записування діалектного матеріалу не охоплюють багатьох мовних рис, які можемо виявити в суцільних текстах.

Як важливе джерело дослідження народних говорів діалектні тексти допомагають фахівцям ліпше пізнати фонетичні, морфологічні, синтаксичні, лексичні особливості того чи іншого говіркового масиву. Тексти для написання КРУД можуть складати матеріали:

1) опублікованих діалектних збірників текстів, хрестоматій, матеріалів тощо (наприклад, «Українські говірки південно-західного наріччя. Тексти» (упорядник Н. Глібчук, Львів, 2005);

2) текстотондів кафедри української мови, зібраних під час діалектологічних практик у відповідний регіон України;

3) зібрані студентом-дослідником у населеному пункті, говірка якого вивчається (як правило, у своєму рідному селі).

Діалектні тексти репрезентують різні говори і говірки української мови. Цінність їх ще раніше усвідомлювали ряд учених, зокрема О. Брех, В. Гнатюк, І. Верхратський, І. Панькевич, О. Горбач, В. Ващенко, А. Москаленко, які до своїх описових діалектологічних праць додавали зразки зв'язних текстів. За допомогою таких матеріалів можна відтворити не лише мовні риси говірок, а й особливості духовної та матеріальної культури діалектоносіїв. Діалектні тексти також заслуговують на увагу дослідників як архаїчні і багаті своєю інформацією про розвиток української мови. Відтак студенти під час збирання матеріалу повинні дуже відповідально виконувати поставлені перед ними завдання, розуміти значення польових досліджень говіркового мовлення для діалектології, лінгвогеографії, історії мови, етнолінгвістики.

Варто відзначити, що обстежені говірки нерівнозначні щодо свого функціонального статусу та історії. Якщо говірки південно-західного та північного наріччя вже належним чином описані, то текстографія південно-східного наріччя, за винятком східнослобожанських говірок (дослідники К.Д. Глуховцева, В.М. Леснова), ще чекає на своїх дослідників, і можливо, саме вони зараз і працюють над збиранням матеріалів до КНУД. Саме загроза «неописаності» говірок повинна стати рушієм діалектологічних досліджень.

Як показують попередні діалектологічні дослідження, практично усі говірки зазнали певних змін під впливом літературної мови та екстралінгвальних чинників, проте досить добре збережені в розмовно-побутовій сфері. Запис діалектних текстів переважно від представників старшого покоління, а з відповідною метою із експлораторами різних вікових груп (наприклад, дитяче мовлення, молодіжний сленг), спостерігаємо архаїчні діалектні риси на різних мовних рівнях і в молодших діалектоносіїв. Поспілкувавшись із представниками різних вікових груп, можемо стверджувати, що психологічно діалектоносії молодшого віку не налаштовані проти говірки, навпаки, володіючи нормами української літературної мови, експлоратори в своєму говірковому оточенні не цураються діалектних норм, які, на відміну від норм літературної мови, не закріплені в словниках та правописі, а виробляються традиціями життя говору, передаються від покоління до покоління, сприймаються як природні. Більшість діалектоносіїв може чітко розрізнити риси літературної мови та регіональні особливості своєї говірки, крім цього, окремі інформатори намагаються з

філологічного боку оцінити свою говірку, розповісти, чим вона відрізняється від сусідніх говірок, вказати її мовні особливості.

Діалектні тексти можуть стати об'єктом різноаспектних лінгвістичних досліджень. З цього приводу Павло Гриценко зауважує: «Діалектні тексти репрезентують реальне буття мови, склад, функції мовних одиниць, динаміку їх форми і змісту» [3, с. XV].

Це динамічна одиниця, що має ознаки зв'язності і цілісності, які виявляються в інформаційному, структурному та комунікативному аспектах. Адже тексти можна розглядати крізь призму інформації, яку він зберігає, вони можуть бути цінними джерелами відомостей не тільки для філологів, а і для істориків, фольклористів, етнографів. Діалектні матеріали віддзеркалюють народну категоризацію буття і власне світобачення інформатора – носія говірки. Текст можемо інтерпретувати у психолінгвістичному аспекті, його можемо назвати творчим актом.

Така основа настановчих консультацій для КРУД підводить до бачення укладання текстів говірки на тлі українського діалектного континууму є і продовженням укладання корпусу українських діалектних текстів, і водночас готує до теоретичних узагальнень при спостереженні за говірковим мовленням, що будуть викладені безпосередньо у тексті курсової роботи.

Для спрощення процедури ознайомлення з відповідною літературою як теоретичною складовою підготовки до написання КРУД нами укладена Веббіографія «Діалектний текст як джерело лінгвістичних студій» (наводимо її фрагмент):

– Бідношия Ю. Текстологічна база української діалектології // Бідношия Ю., Дика Л. Говірки Бориспільщини: Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови, Київ. 2008. – С 24-32. – <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12612?show=full> (дата звернення 8.05.2020)

– Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження чорнобильських говірок // Говірки Чорнобильської зони. Тексти. К., 1996. С. 7–19. – http://chtyvo.org.ua/authors/Hrytsenko_Pavlo/Hovirky_Chornobylskoi_zony_Teksty/ (дата звернення 8.05.2020)

– Делюсто М. С. Діалектні тексти як джерело вивчення граматики говірки // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. - 2010. – Вип. 28. – С. 102-105. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvidgu_2010_28_23(дата звернення 8.05.2020)

– Діалект в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій. /ред. П. Ю. Гриценко. Київ, 2015. 504 с. - http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/new_books/Documents/dialekty-v-synhroniji-ta-diahroniji-tekst-jak-dgerelo-lingvistychnyh-studij.pdf (дата звернення 8.05.2020).

– Леснова В., Ткач В. Роль діалектологічної практики в дослідженні сучасного говіркового мовлення (на матеріалі з села Ярівка Хотинського району Чернівецької області) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. - 2016. - Вип. 21. - С. 99-106. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2016_21_21(дата звернення 8.05.2020)

У підготовці до написання КРУД неocenенна роль належить і самому курсу

«Українська діалектологія». Саме під час лекційних, практичних занять, а також самостійної роботи студенти знайомляться з повним переліком текстологічних джерел української діалектної мови:

– Аркушин Г. Голоси з Волинського Полісся (Тексти). – Луцьк, 2010. – 542 с.;

– Бідношя Ю. І., Дика Л. В. Говірки Бориспільщини: Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови. – Київ: Інститут української мови НАНУ, 2008. – 480 с.;

– Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів / Укл.: Руснак Н. О., Гуйванюк Н. В., Бузинська В. Є. – Чернівці, 2006. – 383 с.;

– Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 1: Тексти / Уклад. Ю. І. Бідношя, Л. В. Дика. – Київ, 2003. – 456 с.;

– Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 2: Тексти / Уклад.: Г. В. Воронич, Л. А. Москаленко, Л. Г. Пономар. – Київ, 2003. – 608 с.;

– Говірки Західної Полтавщини: Збірник діалектних текстів / Упорядник Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2012. – 324 с.;

– Говірки південно-західного наріччя української мови: Збірник текстів / Упоряд. Н. М. Глібчук. – Львів, 2000. – 156 с.;

– Говірки Південної Київщини: Збірник діалектних текстів / Упоряд. Г. І. Мартинова, З. М. Денисенко, Т. В. Щербина. – Черкаси, 2008. – 370 с.;

– Говірки Південної Київщини: Збірник діалектних текстів / Упоряд.: Г. І. Мартинова, З. М. Денисенко, Т. В. Щербина; відпов. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2008. – 369 с.;

– Говірки Східної Слобожанщини: збірник діалектних текстів: навч. посіб. / упоряд. В. В. Леснова; за заг. ред. П. Ю. Гриценка; Держ. заклад «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 304 с.;

– Говірки Черкащини: Збірник діалектних текстів / Упорядники Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. – Черкаси, 2013. – 882 с.;

– Говірки Чорнобильської зони: Тексти / Упоряд.: П. Ю. Гриченко та ін. – Київ, 1996. – 358 с.;

– Грицак М. Скарби гуцульського говору: Росішка (вівчарство в текстах). – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008 (Серія „Діалектологічна скриня”). 5 – 320 с.;

– Єдність у різноманітності. Поліщуки. Навчально-методичний посібник / Упорядн.: Мойсієнко В. М., Гримашевич Г. І. – Житомир, 2018. – 144 с.;

– Жегуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 87 с.;

– Північно-східна Слобожанщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / Упоряд. І. В. Магрицька, В. Ф. Семистяга, З. С. Сікорська, М. Г. Чернописький, В. О. Шевцова. – Львів, 2002. – 254 с.;

– Сватівщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / Упоряд. К. Д. Глуховцева, Є. С. Дзюба, В. С. Курило та ін. – Луганськ, 1998. – 136 с.;

– Старобільщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / Упоряд. К. Д. Глуховцева, В. С. Курило, В. В. Леснова та ін. – Луганськ, 2000. – 128 с.;

– Українські говірки південно-західного наріччя. Тексти / Упоряд. та автор передмови Н. М. Глібчук. – Львів, 2005. – 238 с.;

– Українські закарпатські говірки: Тексти / Упоряд. та передм. О. Ф. Мигoliniць, О. Д. Пискач. – Ужгород, 2004. – 400 с.;

– Українські східнословобжанські говірки: сучасні діалектні тексти : навч. посіб. / упоряд. К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколасенко; за ред. К. Д. Глуховцевої. – Луганськ, 2011. – 424 с.

Для зручності нами укладена веббібліографія «Збірники українських діалектних текстів» (подаємо її фрагмент):

– Бідношля Ю., Дика Л. Говірки Бориспільщини: Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови, Київ, 2008. – С 24-32. – <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12612?show=full>

– Говірки Східної Слобожанщини: збірник діалектних текстів : навч. посіб. / упоряд. В. В. Леснова; за заг. ред. П.Ю.Гриценка. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 304 с. — <https://www.twirpx.com/file/2678040/>

– Скарби українських говорів: тексти про борщ / Відп. ред. Н. Хібеба, В. Леснова; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2019. 320 с. (серія «Діалектологічна скриня»). – <http://www.institut-ukr.lviv.ua/uk/publications/books/book/?newsid=898> – Покликання на аудіозаписи текстів розміщено на сайті Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (рубрики: Наші видання → Монографії → 2019 → Скарби українських говорів: тексти про борщ).

Аудіозаписи текстів із південно-західного наріччя

Аудіозаписи текстів із північного наріччя

Аудіозаписи текстів із південно-східного наріччя

борщ_зміст.pdf by instituteukr on Scribd

Наступним важливим етапом є збирання й оформлення діалектних текстів в говірці. Матеріалом слугують польові записи та розшифровки записів діалектних текстів. Адаже безпосереднє спостереження, підготовлене спеціалістами-філологами усного мовлення її носіїв і фіксація його в записах є в наш час основним способом вивчення говірки. Моноговіркові матеріали, котрі будуть записані як окремі тексти та за допомогою технічних засобів, збагатять не лише регіональну діалектологію новими мовними фактами, але й стануть у нагоді для укладання текстологічного корпусу української діалектної мови, лінгвістичних карт Лексичного атласу української мови та інших наукових проєктів, над створенням яких працюють науковці відділу діалектології Інституту української мови НАН України.

Програма укладання текстів при довільному описі говірки може бути орієнтована на традиційну народну матеріальну і духовну культуру, яка значною мірою має спеціалізований характер, тому під час запису таких текстів доцільно використовувати декількох оповідачів. Це найкраща можливість спостерігати особливості місцевої говірки в живому мовленні.

Перед початком записування збирач діалектного матеріалу, ознайомлюючись з діалектними особливостями говірки, повинен визначити, чи немає мовних відмінностей в окремих частинах населеного пункту, чи є відмінності, зумовлені віком та іншими чинниками. Водночас записуються й такі

матеріали, що стосуються населення цього пункту, національного складу, з'ясувати, як відбувалося його заселення (чи дозаселення), історичні відомості про нього (з різних переказів, документів), зафіксувати колишні назви села, зміни цих назв, колишній і сучасний адміністративний поділ. Обов'язково треба зазначити віддаленість населеного пункту від найближчого міста. Усе записане треба паспортизувати.

Паспорт запису

Дата запису-----

Село-----

Район-----

Область-----

Прізвище, ім'я, по батькові респондента-----

Уродженець(ка)-----

Мешкає в цьому населеному пункті з-----

Опитав(ла)-----

Діалектні тексти неодмінно мають бути записані технічними засобами, бо в такому випадку є можливість простежити функціональну завантаженість окремих лексем у комунікативному контексті.

Найякісніший запис усного мовлення можна здійснити за допомогою цифрового диктофона або мобільного телефону з функцією «Диктофон». У розпорядженні сучасних студентів є власні смартфони, з правилами роботи й експлуатації яких вони також обізнані. Під час записування потрібно забезпечувати достатню відстань від мікрофона до інформатора, непомітне для нього увімкнення апарату.

Треба також уникати додаткових зовнішніх шумів у приміщенні чи на вулиці. Записувач діалектного матеріалу весь час повинен дбати, щоб зібрати найтипівіше для місцевої говірки, і не повинен вдаватися до підказування (безпосереднього чи навідного) певних форм чи слів.

Відповідальність студента-філолога під час збирання говіркового текстографічного матеріалу надзвичайно велика. Записувач повинен бути дуже обережним і точним. І в укладанні аудіозапису зібраних матеріалів, й у відтворенні їх у звіті фонетичною транскрипцією.

Звукозапис має ряд переваг, бо графічно відтворити всі особливості діалектного мовлення неможливо. Як слушно зауважує П. Ю. Гриценко, “звучання мови може передати тільки саме звучання, а найдосконаліша транскрипція відтворює лише образ звучання” [4, с.7.]

У надрукованому тексті дозволяється від руки прописувати діакритичні знаки точної фонетичної транскрипції.

Відповіді записуються фонетичною транскрипцією, у якій для позначення голосних використовуються такі знаки:

[i] – голосний переднього ряду високого підняття, нелабіалізований [н'іс];

[i^е] – звук, проміжний між *i* та *e*, ближчий до *i* [читайі^еш];

[i^и] – звук, проміжний між *i* та *и*, ближчий до *i* [м'і^ин'і];

[и] – голосний переднього ряду, нелабіалізований, підняття високе обнижене [ми];

[и^е] – звук, проміжний між *и* та *e*, ближчий до *и* [дужи^е];

[e] – голосний переднього ряду середнього підняття, нелабіалізований [тréба];

[e^и] – звук, проміжний між *e* та *и*, ближчий до *e* [бе^ик];

[e^і] – звук, проміжний між *e* та *і*, ближчий до *e* [знайе^іш];

[a] – голосний заднього ряду низького підняття, нелабіалізований [ха́та];

[a^о] – звук, проміжний між *o* та *a*, ближчий до *o* [мо^олоко];

[o] – голосний заднього ряду середнього підняття, лабіалізований [се^оло́];

[o^у] – звук, проміжний між *o* та *у*, ближчий до *o* [чо^уло^в'ік];

[o^о] – звук, проміжний між *у* та *o*, ближчий до *у* [у^оту́т];

[y] – голосний заднього ряду високого підняття, лабіалізований [ку́т];

[y̆] – голосний переднього ряду високого підняття, лабіалізований [бу́л'ше^и];

[ы] – голосний середнього ряду високого підняття, нелабіалізований [сы́н].

Більшість приголосних звуків позначається відповідними літерами українського алфавіту: губні – б, п, в, м, ф; передньоязикові – д, т, з, с, ц, ж, ш, ч, н, л, р; середньоязиковий – й; задньоязикові – к, х; фарингальний – г.

Окрім того, для позначення передньоязикових дзвінких африкат вживаються знаки д́з, д́ж [д́зигáрок, д́жм'і́л]; для ясенного препалатального сонанта – л̣ [ли́ст]; для задньоязикового дзвінкого проривного звука – г̣ [гру́нт]. Так звані нескладотворчі *у* та *і* позначаються відповідно *ў*, *ї* [моаў, гаї].

Напівм'якість приголосних позначається знаком апостроф ['] праворуч угорі букви, м'якість – знаком мінуси [-] : [б'і́б^н, к'і́н]. Часткове оглушення дзвінких приголосних позначається малими літерами відповідних глухих, що проставляються праворуч угорі літери відповідного звука [б^и, д^и, з^и], а часткове одзвінчення глухих – малими буквами відповідних дзвінких, що пишуться праворуч угорі літери відповідного звука – [т^и, с^и] і т. д. Подовжена вимова приголосних позначається двокрапкою після літери [тума́н:і́].

Власні назви у діалектних текстах записують з великої літери [ў́ Йа́ре́мч'і́]

Наголошеність позначається прямою вертикальною рисою після букви, що передав наголошений голосний [та́то].

З інтонаційних знаків використовуються лише знак питання [?] при питальній інтонації та знак оклику [!] при окличній інтонації. Мала пауза позначається однією скісною рисою – /, а велика – двома – //.

При аналізі такого типу матеріалів у тексті КРУД студентам слід дотримуватися ряду порад:

1. Фонетичні діалектні явища найкраще виявляються і фіксуються на основі аудіозаписів і записаних їх розшифровок як зв'язних текстів, і тільки тоді, коли в таких записах не трапляється та говіркова риса, яка цікавить дослідника, варто вдаватися до повторного опитування.

2. Граматичні діалектні явища також найкраще виявляти на основі зафіксованих зв'язних текстів. Проте в зв'язних текстах не завжди трапляються, необхідні граматичні діалектні риси. У таких випадках слід вдаватися до навідних бесід, спрямована на роз'яснення відношень між граматичними формами слів, дасть багатий матеріал не тільки про одну з найцікавіших лексико-семантичних груп, а й про склад і особливості словозміни частин мови у говірці

3. Синтаксичні явища, для прикладу, можна почерпнути з записів прислів'їв, приказок, казок, легенд, переказів, народних пісень.

4. Ономастичний матеріал – оніми (топоніми, гідроніми, антропоніми), які є в записаних діалектних текстах. Це водночас і значний арсенал говіркових варіантів імені, прізвиськ, фонетико-граматичні варіанти назв населених пунктів тощо.

5. Діалектні тексти можуть включати фразеологізми - власне ідіоми, мінімальні ідіоми, фразеологічні порівняння, однак у текстах їх може й не бути.

6. У тексті КРУД подаються виявлені риси говірки, яку почули з розповіді, за такою схемою:

I. Фонетичні явища – окремо особливості вокалізму та консонантизму (назва явища й ілюстрація його з тексту, який уміщений у Додатку). Наголос (якщо є особливості). Інтонація – висхідна, спадна.

II. Морфологічні риси (аналогійно: риса та ілюстрація її прикладом з тексту).

III. Синтаксис.

IV. Лексичні та фразеологічні особливості (наводяться ті слова та стійкі вирази, які у є у словнику(-ах) до тексту(-ів)).

Висновки. Зібрання та упорядкування діалектних текстів для КРУД – це і перші спроби студентського дослідницького поступу і водночас етап у створенні належної емпіричної бази для наступних ґрунтовних наукових студій, становлячи основу для докладнішого його збирання в перспективі. Значення таких текстів важко переоцінити. Система мовлення, що зберігається у свідомості діалектоносія, є одним з найважливіших перспективних завдань діалектологів для укладання якнайширшої джерельної бази у вигляді зв'язних текстів для подальшого дослідження української діалектної системи. Ці джерела моноговіркового опису потребує подальших розвідок і водночас носять маргінальний характер: краєзнавства й родинної пам'яті, історії й соціології, текстології й діалектології, автобіографії й етнографії. Перспективність цього напрямку мовознавчого дослідження бачиться нами в плані опублікування моноговіркових текстів до КРУД, а також чіткішого окреслення концепції дослідження.

Список літератури:

1. Бібліографічні матеріали до курсових, бакалаврських і магістерських робіт із української діалектології: Навчально-методичні матеріали для студентів українського відділення філологічного факультету / Укладачі: кандидат філологічних наук Сердега Р. Л., доцент Сагаровський А. А. — Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. — 92 с.

2. Бідношия Ю. Текстологічна база української діалектології // Бідношия Ю., Дика Л. Говірки Бориспільщини: Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови, Київ. 2008. - С 24-32.

3. Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії : [передм.] // Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії. – Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто, 2003. – С. I–XVI, с. XV

4. Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження чорнобильських говірок // Говірки Чорнобильської зони: Тексти / Упорядн.: П.Ю.Гриценко та ін. – К., 1996.

5. Громик Ю. В. Українська діалектологія в синхронії і діахронії : роб. навч. прогр. для студ. спец. "Укр. мова та літ." спеціалізації "Укр. мовознав." / Ю. В. Громик ; Волин. держ. ун-т імені Лесі Українки, філол. ф-т. каф. історії та культ. укр. мови. - Луцьк : РВВ "Вежа" ВДУ ім. Лесі Українки, 2005. – 48 с.
6. Громко Т. Сучасна текстографія діалектоносіїв степової говірки // Наукові записки. – Випуск 175. – Серія: Філологічні науки. – Кропивницький : Видавництво «КОД», 2019. – С. 29–33.
7. Кірілкова Н. В., Поліщук Н. М. Рівненське Полісся: зразки мовлення, тексти : навч. посіб. Н. М. Поліщук. - Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 340 с.
8. Колоїз Ж. В., Остроушко О. А. Студентська наукова робота з української мови : навч. посіб. 2-е вид., доповн. і перероб. - Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2019. – 206 с.
9. Конобродська В. Курсова і дипломна роботи з етнолінгвістики : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. /відп. ред. П. Гриценко. - Житомир : Полісся, 2003. – 235 с.
10. Матвєєва Т. С. Курсова, дипломна, магістерська робота: етапи виконання, структура, правила оформлення, норми бібліографічного опису. Методичний посібник для студентів філологічного факультету. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – 74 с.
11. Омельковець Р. С. Діалектна лексика Західного Полісся: Методичні рекомендації для написання курсових та дипломних робіт. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – Луцьк, 2017. – 33 с.
12. Романина І. Текст як джерело дослідження діалектного мовлення галичан і поліщуків // Волинь - Житомирщина. - 2010. - № 22(2). - С. 229-234.
13. Скорук І. Д. Курсова та дипломна роботи з ономастики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., доповн. - Луцьк : Вежа- Друк, 2017. – 272 с.
14. Український діалектний фонофонд / Упоряд. П. Ю. Гриценко та ін. – К., 2004. – 168 с.
15. Штонь О. П., Буда В. А. Курсова робота з української мови. - Тернопіль, 2002. - 64 с.